

IDEALIOSIOS BENDRINĖS TARTIES BEIEŠKANT:
ILGOJO-ĮTEMPTOJO BALSIO *o* VARTOSENĄ 1960–2011 M.
INFORMACINĖSE LAIDOSE

RAMUNĖ ČIČIRKAITĖ

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

2014. 62

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojama, kaip pastaruosius penkis dešimtmečius transliuotose informacinėse laidose realizuojamas vienas iš bendrinės kalbos žymiklių ilgasis-įtemptasis balsis *o*, kokie lingvistiniai ir nelingvistiniai veiksniai turi įtakos jo vartosenos pokyčiams. Tyrimo empirinė medžiaga – 1960–2011 m. transliuotos informacinės laidos, atrinktos iš daugiau kaip 60 val. reprezentatyvaus Lietuvos sakininės žiniasklaidos tekstyno, kuris sąlygiškai suskirstytas į tris žiniasklaidos raidos etapus: sovietmetį (1960–1987 m.), pereinamąjį (1988–1992 m.) ir dabartinį (1993–2011 m.) laikotarpius. Iš viso tirta 39 informacinių laidų ir 134 jas rengusių diktorių, pranešėjų, žinių vedėjų, korespondentų tartis. Straipsnyje atskleidžiama, kad, nors nuo pat praėjusio amžiaus septinto dešimtmečio kalbos standartizavimo ideologija nesikeičia, net ir „idealiomis“ sovietmečio sąlygomis, t. y. kai informacinių laidų turinys ir kalba buvo griežtai kontroliuojami, tekstai surepetuoti ir skaitomi, ilgojo-įtemptojo balsio *o* vartoseną tarties idealo neatitiko.

RAKTAŽODŽIAI: standartizavimo ideologija, bendrinė kalba, kodifikuota tartis, informacinės laidos, ilgasis-įtemptasis balsis.

ĮVADAS

Teigiama, kad pastaruosius penkis dešimtmečius vyksta akivaizdūs žiniasklaidos ir kartu kalbos ideologijų pokyčiai: standartizavimo ideologijų kuriama kalbinė tikrovė praranda dominuojančias pozicijas, keičiasi bendrinės kalbos (toliau bk) koncepto turinys (Kristiansen 2001; Kristiansen, Garret, Coupland 2005; Busch 2009: 43–58; Coupland, Kristiansen 2011). Praėjusio amžiaus septintą dešimtmetį Einaro Haugeno pasiūlyti kalbos standartizavimo etapai (Haugen 1997 [1966]) pastaruosius dešimtmečius Europoje vykstančių bk koncepto ir jos statuso kaitos nebeapima (Coupland, Kristiansen 2011: 20–23), todėl šiems pokyčiams apibūdinti pasitelkiamos *destandardizacijos* ir *demotizacijos* sąvokos. *Destandardizacijos* sąvoka vartojama, kai, susilpnėjus standartizavimo ideologijai ar jos visai atsisakius, bk praranda vienintelės „geriausios“ kalbos statusą, viešoji erdvė tampa polifoniška, t. y. atveriamas kelias joje egzistuoti

įvairioms kalbos atmainoms. Vykstant *demotizacijos* procesui, standartizavimo ideologija nesikeičia, tačiau kinta „geros“ kalbos samprata: žemą statusą turėjusi kalbos atmaina imama vertinti kaip „geriausia“ (Coupland, Kristiansen 2011: 28).

Prieš keletą dešimtmečių žiniasklaidos vaidmuo kalbos standartizavimo procese buvo vertinamas kaip itin reikšmingas, o viešojoje erdvėje vartojamos kalbos standartu, prestižiniu kalbos variantu buvo laikoma išreikšto dialogiškumo ir spontaniškumo neturinčių, iš anksto parengtų ir skaitomų informacinių laidų kalba (plg. Bell 1983). Vis dėlto Europos bendrinių kalbų tyrėjai pripažįsta, kad, kintant bk sampratai ir jos turiniui, žiniasklaida jau yra tapusi bk destandartizacijos ir demotizacijos procesų raiškos lauku (Auer, Spiekermann 2011; Bell 2011; Coupland, Kristiansen 2011), o bk pokyčių preskriptyviosios normos sustabdyti nepajėgia (Ó hIfearnáin, Ó Murchadha 2011).

Daugelyje Europos šalių žiniasklaidos kalbos tvarkymo poreikis radosi XIX a. pab.–XX a. pr. siekiant įtvirtinti bk kaip besikuriančių tautinių valstybių piliečius vienijančių, jų tautinę savimonę konstruojančių veiksnių (Tamaševičius 2013). Lietuvoje nuo pat pirmųjų radijo (o vėliau) ir televizijos transliacijų žvilgsnis į žiniasklaidos vartojamą kalbą taip pat buvo preskriptyvus, t. y. ji buvo laikoma norminamojo reguliavimo objektu ir nustatytų bk normų sklaidos priemone (plg. Vaicekauskienė 2011: 193). Vis dėlto, kitaip nei daugelyje Europos valstybių, ši XX a. pradžia būdinga kalbos ideologija Lietuvoje išlieka ir mūsų dienomis (plg. Tamaševičius 2013): prieš daugiau nei šimtmetį normintojų parinkta bk tebelaikoma vienintele „gera“ kalbos atmaina visoms viešosios kalbos vartosenos sritims (švietimo sistemai, teatrui, skaitovų konkursams, viešoms paskaitoms, žiniasklaidai ir kt.), o joms siūlomas tarties modelis nepripažįsta kalbos kaip horizontalaus ar vertikalus kontinuumo¹ variantiškumo. Dar daugiau – norėdama užtikrinti vienintelės „tinkamos“ kalbos atmainos žiniasklaidoje vartoseną, mūsų standartizavimo ideologija pasitelkia emocinio² ir sankcionuoto³ poveikio priemones. Vis dėlto tai, atrodo, viešosios (taigi ir žiniasklaidos) kalbos pokyčių sustabdyti ar pakeisti jų krypties negali.

Nuo praėjusio amžiaus septinto dešimtmečio iki šių dienų norminamuosiuose tekstuose⁴ sutartinai minimi tie patys viešąją kalbą nuo nustatytų bk tarties normų dažniausiai skiriantys reiškiniai: 1) nykstanti (ne)kirčiuotų trumpųjų ir ilgųjų balsių

¹ Horizontalioje kalbos kontinuumo ašyje išsidėsto tarmės, patarmės, šnekos ir kitos smulkesnės nuo kalbėtojo gyvenamosios vietos priklausančios kalbos atmainos, vertikalioje – kalbos atmainos, lemiamos socialinių, demografinių, kultūrinių ir kt. kalbėjimo veiksnių (Aliūkaitė 2013).

² Emocinio poveikio priemonėmis galima būtų vadinti nustatytas bk normas pažeidžiančių ar priešingai – bk etalonu laikytinų žurnalistų įvardijimą straipsniuose, TV ir radijo laidose, kasmečius LRT Kalbos grynulio rinkimus ir kt.

³ Galia vertinti žurnalistų kalbinę kompetenciją yra ir institucionalizuota, t. y. Valstybinės kalbos įstatymu patikėta Kalbos inspekcijai (VKĮ 1995), o ji už nustatytų bk normų pažeidimus kaip už viešojoje erdvėje netinkamą kalbinę elgseną taiko sankcionuoto poveikio priemones – išpėja, nurodo ištaisyti kalbos klaidas ar skiria administracinę nuobaudą (Taisyklingumo kontrolės principai 2005).

⁴ Norminamieji tekstai atrinkti iš specialiai projektui „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ sudaryto reprezentatyvaus pastarųjų penkių dešimtmečių tekstų rinkinio „Apie kalbą 1960–2010 m. periodikoje. Šaltinių rinkinys“ (sud. Skaistė Aleksandravičiūtė). Plačiau apie šį rinkinį: <<http://www.sociolingvistika.lt/kompendumas74391-1-195.html>>.

kiekybinė opozicija (Vaitkevičiūtė 1965, 1966a, 1966b, 1967; Vitkauskas 1972, 1973, 1978, 1979, 1991; Keinys 1974; Urnėžiūtė 1989; Pupkis 1996, 1999, 2006, 2007), 2) pakitusi kai kurių (ne)kirčiuotų ilgųjų balsių kiekybė ir kokybė (ilgųjų balsių *o* ir *ė* trumpinimas, dvibalsinimas ir virtimas kintamojo pakilimo garsais *uo*, *ie*, trumpuoju balsiu *e*; kintamojo pakilimo balsių *ie* ir *uo* vienbalsinimas ir virtimas trumpuoju *e*, ilgaisiais balsiais *ė* ir *o*) (Vaitkevičiūtė 1965, 1966a, 1966b, 1967; Vitkauskas 1972, 1973, 1978, 1979, 1991; Pupkis 2006), 3) *i*, *u* + *R* tipo dvigarsių pirmojo dėmens ilginimas (Vaitkevičiūtė 1965, 1966a, 1966b, 1967; Pupkis 2006) ir 4) tvirtagalės priegaidės tarimas pirmajame dvibalsio ar mišrioje dvigarsio dėmenyje (Vitkauskas 1972, 1973, 1978, 1979). Išvardytų reiškinių plitimą siekiama sustabdyti ir viešajai kalbai privalomais „Būtiniausias tarties reikalavimais“ (Reikalavimai 1997). Šiame tyrime keliami du klausimai: 1) kaip, esant tai pačiai viešosios kalbos standartizavimo ideologijai, 1960–2011 m. transliuotose informacinėse TV ir radijo laidose realizuojamas vienu iš kodifikuotos bk tarties žymiklių⁵ (angl. *marker*) laikytinas ilgasis-įtemptasis balsis *o*, 2) kokie lingvistiniai ir nelingvistiniai veiksniai turi įtakos jo vartosenos pokyčiams.

Prielaidų ši balsį laikyti nustatytas normas atitinkančios bk žymikliu esama. Rengiant kalbos stimulus eksperimentams su 9–10 klasių moksleiviais devynių didžiųjų Lietuvos miestų regionuose (Vaicekauskienė 2013a: 11–18; Vaicekauskienė 2013b: 48–51), keturių Lietuvos muzikos ir teatro akademijos studentų (būsimų aktorių) paprašyta imituoti kalbėjimą kodifikuota bk. Sugretinus kasdienio kalbėjimo ir imituojamos kodifikuotos bk įrašus, pastebėta, kad studentų kalbinė elgsena kalbant įprastai ir imituojant bk keičiasi. Trys iš keturių būsimų aktorių kodifikuotos bk vaizdiniai kurti rinkosi didesnę kiekybinę ir kokybinę trumpųjų ir ilgųjų balsių opoziciją tiek kirčiuotame, tiek ir nekirčiuotame skiemenyje, gausesnę ilgųjų-įtemptųjų balsių vartoseną. Pastebėtina, kad kaip bk žymiklį jie buvo linkę išskirti vidutinio pakilimo balsį *o*: ši garsą būsimieji aktoriai dažniau nei kitus balsius tiek kirčiuotame, tiek nekirčiuotame skiemenyje stengėsi išarti ilgą ir įtemptą⁶. Įdomu tai, kad ilgasis-įtemptasis *o* kaip kodifikuotos bk vaizdinio elementas, nors ir nesistemiškai vartojamas, pasitelkiamas ir televizijų humoristinėse laidose (pvz., „Dviračio žinių“ panelės mokytojos Leokadijos personažui kurti).

Kalbos normintojai teigia, kad lietuvių kalbos tarties pagrindą sudaranti ir nuo akcentinės pozicijos nepriklausanti trumpųjų ir ilgųjų balsių opozicija nyksta⁷: susiformavo ir kone visuotiniu reiškiniu tapo polinkis trumpinti nekirčiuotoje

⁵ Žymiklis čia suvokiamas kaip lingvistinis kintamasis, kurio variantai gali stratifikuoti lietuvių kalbos atmainas. Bk žymiklis – lingvistinio kintamojo variantas, kuris rodytų kalbėtoją vartojant (ar stengiantis vartoti) nustatytas bk normas atitinkančią kalbos atmainą.

⁶ Taip pat nustatytas bk normas atitinkančio vaizdinio elementais, kiek tai žinoma nustatyti audiciškai, būsimieji aktoriai laikė lėtesnį kalbėjimo tempą, aiškesnę artikuliaciją, žemesnį balso tembrą, mažesnę intonacijų įvairovę ir ilgesnes pauzes. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad kodifikuotos bk įspūdžiui sužadinti lemiamas gali būti ne tik „Būtiniausiuose tarties reikalavimuose“ nurodomas fonologinių vienetų kompleksas ir (ar) pavieniai jo vienetai, bet ir į kodifikuotos bk tarties modelį kalbos normintojų neįtraukti nelingvistiniai elementai.

⁷ Jonas Kazlauskas yra rašęs, kad kiekybinių ir kokybinių balsių požymių pakitimų esama ir tarmėse. Jų randa si dėl įsigalinčio kiekybinio kirčio, t. y. kai ilgi išlieka kirtį turintys skiemenys, o jo negaunantys – trumpėja (Kazlauskas 1966: 125).

(o kartais net ir kirčiuotoje) pozicijoje vartojamus ilguosius-įtemptuosius balsius (Pupkis 1999: 4–5). Tai reikštų, kad per paskutinius penkis dešimtmečius standartizavimo ideologijai ne tik nepavyko viešojoje kalboje įtvirtinti nustatytas bk normas atitinkančios tarties, bet nuo preskriptyviųjų normų netgi buvo nutolta.

TIRIAMOJI MEDŽIAGA

Informacinės laidos iš kitų žiniasklaidos žanrų išsiskiria formalumu, jausminiu neutralumu, yra iš anksto rengiamos raštu ir skaitomos, skiriamos geografiniu ir socialiniu požiūriu nevienalytei auditorijai, paprastai renkasi distancinę bendravimo su adresatu (klausytojais ar žiūrovais) strategiją, todėl laikytinos artimomis rašomajai kalbai. Dar daugiau – daugelyje kalbinių bendruomenių informacinių laidų pasirenkama vartoti kalbos atmaina išsiskiria aukštu socialiniu prestižu, yra vartojama oficialiojoje aplinkoje, todėl laikoma bendrine, o informacinėse laidose vartojamos kalbos pokyčiai drauge žymi ir bk pokyčius (Van de Velde, Van Hout, Gerritsen 1997). Mūsų standartizavimo ideologijos reikalaujamas realizuoti variantų neturintis kodifikuotos tarties modelis laikytinas labiau teoriniu nei realioje vartosenoje įmanomu (plg. Milroy, Milroy 1999: 19; Milroy 2001), tačiau būtent informacinės laidos gali labiausiai prie jo priartėti.

Tyrimo empirinė medžiaga – trisdešimt devynios 1960–2011 m. transliuotos informacinės TV ir radijo laidos (ar jų fragmentai), atrinktos iš daugiau kaip 60 val. reprezentatyvaus Lietuvos sakinės žiniasklaidos tekstyno⁸ (toliau LSŽT), kuris sąlygiškai suskirstytas į tris žiniasklaidos raidos Lietuvoje etapus: sovietmetį (1960–1987 m.), pereinamąjį (1988–1992 m.) ir dabartinį (1993–2011 m.) laikotarpius⁹. Informacinės laidos sudaro apie penktadalį (12 val.) tekстыne sukaupų garso ir vaizdo įrašų. Didžioji tiriamosios medžiagos dalis – TV ir radijo žinių laidos, reportažai, interviu ar jų fragmentai. Informacinio žanro laidoms tekстыne taip pat priskiriami Valstybinio radijo ir televizijos komiteto diktorių skaitomi tekstai oficialių renginių proga (pvz., minint Pirčiupio tragedijos metines), skaitomi pasakojimai apie sovietinio laikotarpio didvyrius (pvz., Mariją Kutraitę), užkadriniai tekstai laidojant žymius žmones (pvz., poetus Teofilį Tilvytį, Justiną Marcinkevičių). Tyrime analizuojama tik kadre ar už jo tekstus skaitančių, pasakojančių, kalbančių ar klausimus kalbinamiems asmenims pateikiančių diktorių, pranešėjų, žinių vedėjų, korespondentų tartis. Jie šiame straipsnyje

⁸ Tekstynas parengtas vykdant projektą „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai, 2010–2013“ (vykdė Lietuvių kalbos institutas, vadovė Loreta Vaicekauskienė; rėmė Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. VAT-14/2010.)

⁹ Pasak Laimos Nevinskaitės, šie sakinės žiniasklaidos raidos etapai išskirti retrospektyviai apžvelgus TV ir radijo raidą „nuosavybės formų, komunikacijos pobūdžio, žanrinės įvairovės, kalbėtojų, adresato, auditorijos įtraukimo ir kt. atžvilgiais“ (Nevinskaitė 2013a).

apibendrintai vadinami informacinių laidų rengėjais. 1 lentelėje pateikiamas jų pasiskirstymas skirtingais LSŽT išskirtais žiniasklaidos laikotarpiais (žr. 1 lentelę).

	1960–1987 m.	1988–1992 m.	1993–2011 m.
Informacinių laidų ir jų fragmentų trukmė	336 min.	153 min.	246 min.
Informacinių laidų rengėjų skaičius	40 kalbėtojų	23 kalbėtojai	71 kalbėtojas

1 lentelė. Informacinių laidų trukmės ir jų rengėjų skaičiaus pasiskirstymas skirtingais žiniasklaidos raidos etapais

Netolygų informacinių laidų ir jų rengėjų pasiskirstymą LSŽT lemia skirtingos apimties laikotarpiai, archyvinių įrašų trūkumas, dabartiniu laikotarpiu įsteigtos komercinės TV ir radijo stotys, kurios irgi transliuoja informacines laidas.

TARTIES ANALIZĖS METODAS

„Būtiniausiuose tarties reikalavimuose“ nurodoma kodifikuotoje bk skirti trumpuosius balsius nuo ilgųjų ir kirčiuotuose, ir nekirčiuotuose skiemenyse (Reikalavimai 1997), tačiau nepasakoma, kokie kiekybiniai ir kokybiniai balsių požymiai laikytini norma. Taip suformuluoti reikalavimai tampa atskaitos tašku Valstybinei kalbos inspekcijai tikrinant ir vertinant TV ir radijo žurnalistų tartį (VKĮ 2005: 2). Dėl šios priežasties atskaitos tašku jie laikomi ir šiame tyrime.

Instrumentiniais garsų analizės metodais yra nustatyta, kad balsių požymiai kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse skiriasi ir šiuos skirtumus lemia visa garsinė žodžio sandara (kirtis, priegaidė, kirčio vieta žodyje, greta esantys garsai, žodžio skiemenų skaičius ir kt.) (Vaitkevičiūtė 1960: 207–208; dar žr. Kaukėnienė 2005: 59). Vis dėlto, vertinant audiciškai (iš klausos), įprasta teigti, kad nustatytas bk tarties normas atitinkantys nekirčiuoti ilgieji balsiai privalo išlaikyti „kokybines ir kiekybines kirčiuotojo vokalizmo savybes“ (Dambrauskaitė, 1957: 231), „turi būti tariami vienodai ilgai“ (Kavaliauskas, Šmitas, 2010: 30). Šiame tyrime balsio *o* variantai nustatomi audiciškai, remiantis opozicijų metodu, t. y. lyginant to paties kalbėtojo toje pačioje pozicijoje ištarto tiriamojo balsio kiekybines ir kokybines reikšmes tarpusavyje. Drauge laikomasi nuomonės, kad ilguoju-įtemptuoju balsiu vadintinas tik tuos pačius trukmės ir įtemptumo požymius to paties kalbėtojo tekste vartojamuose ir kirčiuotuose, ir nekirčiuotuose skiemenyse išlaikantis balsis.

Iš viso fonetiškai anotuoti 2703 informacinėse laidose pavartoti skiemenys, kurių pagrindą sudaro balsis *o*. Į tyrimą neįtraukti tarptautiniai žodžiai, nes

juose, paisant kodifikuotos bk tarties reikalavimų, balsis *o* ilgas ir įtemptas turėtų būti ištariamasis išimtinai tik galūnėje. Kirčiuoti tiriamąjį balsį turintys skiemenys fonetiškai anotuoti visi. Siekiant sumažinti garsinės žodžio sandaros įtaką tiriamojo balsio požymiams ir (ar) galimą tiriamąją imtį¹⁰, anotuota tik dalis nekirčiuotų skiemenų:

- prieškirtinėje pozicijoje anotuoti tik tiesiogiai prieš kirtį einantys skiemenys,
- pokirtinėje pozicijoje – dviskiemenių ir triskiemenių vardažodžių vienaskaitos kilmininko uždaras ar atviros galūnės skiemenys¹¹.

TYRIMO REZULTATAI

Atliekant tyrimą, nustatyta, kad net ir idealiomis sąlygomis, t. y. iš visų žiniasklaidos žanrų didžiausiu formalumo laipsniu ir standartiškiausia raiška išsiskiriančiose informacinėse laidose, ilgojo-įtemptojo balsio *o* požymiai nėra konstanta. Dėl to balsis *o* laikytinas lingvistiniu kintamuoju (O·), kurį atliepia keletas skirtingos kiekybės ir kokybės variantų:

1. tiesiogiai prieš kirtį einančiame skiemenyje jis gali būti realizuojamas šešiais variantais:
 - a. ilguoju-įtemptuoju [oː], pvz., *gretosė, visojė, žodžiū,*
 - b. ilguoju-neįtemptuoju [oː], pvz., *mokyklos, rėdiklis, žmogūs,*
 - c. pusilgiu-įtemptuoju [oː], pvz., *septynio.sė, to.kià, vado.vavo,*
 - d. pusilgiu-neįtemptuoju [oː], pvz., *kuri.sė, mokėti, patais.mis,*
 - e. pusilgiu labializuotu *a*, turinčiu *o* atspalvį, [ã.], pvz., *svã.gūny, žmã.niū,*
 - f. trumpuoju [o], pvz., *raudonėsios, toliaū, žini.sė;*
2. kirčiuotame skiemenyje jis gali turėti vieną iš šešių variantų:
 - a. ilgąjį-įtemptąjį [oː], pvz., *pókaris, pasiaukójimas, šimtósioms,*
 - b. ilgąjį-neįtemptąjį [oː], pvz., *antr̃s, k̃pos, vart̃tojas,*
 - c. iki *uo* dvibalsinamą *o* [uo], pvz., *iškovoúoja, padėkúoję, žmuónės,*
 - d. pusilgį-įtemptąjį [oː], pvz., *bendró.s, mėsó.s, pabuvó.ti,*
 - e. pusilgį-neįtemptąjį [oː], pvz., *só.stinė, šeimó.s, žó.dj,*
 - f. trumpąjį [o], pvz., *atst̃vai, pargrĩvė;*
3. po kirčio einančiame skiemenyje jis gali būti išreiškiamas penkiais variantais:
 - a. ilguoju-įtemptuoju [oː], pvz., *draudimo, kasdiėnio, tapýbos,*
 - b. ilguoju-neįtemptuoju [oː], pvz., *búst, krepšini, viēt, s,*

¹⁰ Aleksas Girdenis ir Vida Karosienė nustatė, kad ilgasis-įtemptasis balsis *o* galūnėje (taigi ir pokirtinėje pozicijoje) yra vienas iš dažniausių balsių (Girdenis, Karosienė 2010: 37–38).

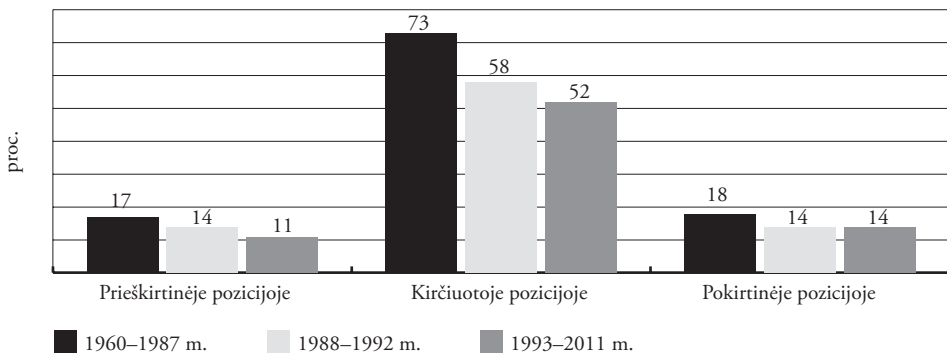
¹¹ Šiuo tikslu pasinaudota galimybe LSŽT žodžių ir jų klasių ieškoti pagal morfoliginę formą.

- c. pusilgiu-įtemptuoju [o.], pvz., *geriausias, kãro., kãlio.*,
- d. pusilgiu-neįtemptuoju [ɔ.], pvz., *pasãuliɔ., pusañtrɔ., ũkiɔ.*,
- e. trumpuoju [ɔ], pvz., *jaunimɔ, pasãuliɔ, vaikɔ.*

Siekiant išvengti audicinės analizės suponuoto subjektyvumo, tyrime išskiriami du lingvistinio kintamojo (O·) variantai:

- 1) kiekybiniais ir kokybiniais požymiais nustatytą bk tarties normą atitinkantis ilgasis-įtemptasis, arba preskriptyvusis, [o.],
- 2) visus nuo bk tarties normos daugiau ar mažiau nutolstančius kintamojo vartosenos atvejus apimantis apibendrinamasis variantas, kuris šiame straipsnyje sąlygiškai žymimas [o].

Preskriptyviojo [o.] santykinis dažnumas nekirčiuotuose ir kirčiuotuose skiemenyse atskleidžia, kad tai, kokius kiekybinius ir kokybinius požymius turintys kintamojo (O·) variantai pasirenkami, priklauso nuo lingvistinio veiksnio – skiemens akcentinės pozicijos. Kirčiuotoje pozicijoje kintamasis (O·) visais trimis LSŽT išskiriamais žiniasklaidos laikotarpiais transliuotose informacinėse laidose dažniausiai realizuojamas preskriptyviuoju [o.]. Nekirčiuotoje – tiek prieškirtinėje, tiek ir pokirtinėje – pozicijoje nustatytas bk normas atitinkantis variantas gerokai retesnis: jo santykinis dažnumas visais žiniasklaidos raidos etapais yra keturis penkis kartus mažesnis nei to paties laikotarpio kirčiuotuose skiemenyse (žr. 1 pav.).

1 pav. Preskriptyviojo [o.] santykinis dažnumas (proc.) prieškirtinėje, kirčiuotoje ir pokirtinėje pozicijose skirtingais žiniasklaidos raidos etapais transliuotose informacinėse laidose

Reta nekirčiuoto preskriptyviojo [o.] vartoseną informacinėse laidose gali būti siejama su lietuvių kalbinėje bendruomenėje vyraujančiu polinkiu menkai išreikšti, arba redukuoti, nekirčiuotuose skiemenyse vartojamų ilgųjų balsių kiekybinius ir

kokybinius požymius. Jei ilgieji-įtemptieji balsiai lietuvių kalbinės bendruomenės šioje pozicijoje vartojami retai ar net, kaip teigia kalbos normintojai, jų vartosenos atvejų mažėja, negali jų daugiau rasti ir sakytinėje žiniasklaidoje.

Pasak bk balsių trukmę tyrinėjusios Lidijos Kaukėnienės (2005), didžiausias redukcijos laipsnis būdingas prieškirtniuose skiemenyse vartojamiems ilgiesiems balsiams, tačiau retrospektyvus 1960–2011 m. informacinių laidų tarties tyrimas esminių santykinio dažnumo skirtumų tarp prieškirtninėje ir pokirtinėje pozicijoje vartojamų preskriptyviojo [o·] ir nustatytų bk normų neatitinkančio [o] neatskleidžia. Tai, matyt, lemia audicinis kintamojo variantų kiekybinių ir kokybinių požymių skyrimo būdas, nevienoda garsinė tirtųjų žodžių sandara. Vis dėlto audicinis metodas padeda nustatyti, kurie variantai linkę konkuruoti su preskriptyviuoju [o·]: ištirta, kad visais žiniasklaidos raidos etapais kirčiuotoje pozicijoje vietoj kodifikuotas bk tarties normas atitinkančio [o·] informacinėse laidose dažniausiai vartojamas kiekybiškai ir kokybiškai jam artimesnis neįtemptasis variantas [ɔ·], o nekirčiuotoje – pusilgis-įtemptasis [o·], pusilgis-neįtemptasis [ɔ·] ar net trumpasis [ɔ].

Nuo 1960 m. besikeičiančius preskriptyviojo [o·] vartosenos polinkius tiriose informacinėse laidose lemia pirmiausia nelingvistiniai veiksniai, tiriamuoju atveju – esminiai viešosios erdvės ir su ja susiję žiniasklaidos (taigi ir informacinių laidų) pokyčiai¹². Sovietiniu laikotarpiu egzistavo kontroliuojama „viešoji“ erdvė. Vykstant šalies demokratizacijos procesams, kito viešoji erdvė, laisvėjo ir sakytinė žiniasklaida. Tai neišvengiamai veikė ir informacinių laidų kalbą. Sovietiniu laikotarpiu vyravo iš anksto parengtas, surežisuotas ir surepetuotas monologinis kalbėjimas, nebuvo spontaniškumo. Sukirčiuotus, su sužymėtomis pauzėmis informacinių laidų tekstus skaitė diktoriai. Net korespondento ir jo kalbinamo asmens interakcija buvo imituojama: klausimai pašnekovui buvo šabloniški, dažnai – tik formaliai į pokalbį įterpiami¹³.

1 paveiksle pateikiamais duomenimis, LSŽT sovietmetį reprezentuojančiose informacinėse laidose nustatytas bk tarties normas atitinkančio [o·] santykinis dažnumas tiek kirčiuotoje, tiek nekirčiuotoje pozicijoje didžiausias. Vadinasi, kontroliuojama sovietinė tikrovė, kontroliuojami informacinių laidų turinys ir

¹² Apie viešosios erdvės ir žiniasklaidos kaitą Lietuvoje plačiau žr. Nevinskaitė 2013b.

¹³ Tipišku šio laikotarpio informacinės laidos fragmentu laikytinas 1962 m. transliuotas pokalbis su kanauninku Juozu Stankevičiumi, netipišku – 1971 m. reportažas iš Priekulės paukštininkystės ūkio. Labiausiai šiuos du sovietinį laikotarpį reprezentuojančius pokalbius skiria kalbėjimo parengtumas, kurio, pasak L. Nevinskaitės, vienas iš akivaizdžių požymių – ilga kalbėjimo trukmė ir mažas kalbinamam asmeniui pateikiamų klausimų skaičius (Nevinskaitė 2013b). Plg. 1962 m. interviu su kanauninku Juozu Stankevičiumi trukmė – 11 min., per kurias pateikiami 6 klausimai, 8 min. trukmės pokalbyje su Priekulės paukštininkystės ūkio darbininku ir motinos didvyrės vardą turinčia jo žmona – 26 klausimai. Vis dėlto pastarasis pokalbis tik kalbine raiška, o ne turiniu nukrypsta nuo svarbiausių laimingo gyvenimo socialistiniame kaime vaizdavimo principų, ideologinių štamų.

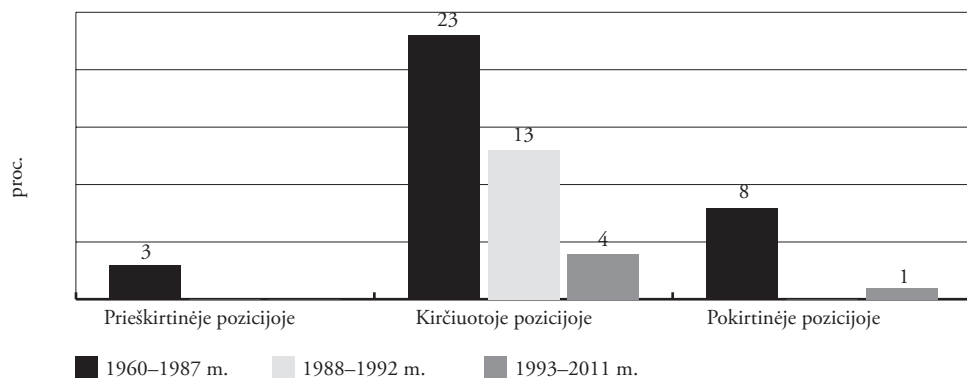
raiška padėjo informacinėms laidoms labiau nei bet kada vėliau priartėti prie standartizavimo ideologijos diegiamo kodifikuotos tarties idealo, tačiau jo realizuoti net ir tokiomis sąlygomis nepavyko.

Pereinamąjį laikotarpį¹⁴ reprezentuojančiose laidose kalbinė situacija jau kitokia nei sovietinių metų: randasi akivaizdžiai daugiau dinamikos, korespondentai rengia reportažus iš įvykio vietos (pvz., 1988 m. „Labo ryto“ laidoje transliuojami reportažai iš Palangoje vykstančio ekologinio žygio ir protesto „Apkabinime rankomis Baltijos jūrą“, 1989 m. „Panoramos“ korespondentas balsavimo apylinkėse teiraujasi, kaip – Kapsuku ar Marijampole – turėtų būti vadinamas rinkėjų gyvenamasis miestas ir rajonas), juose atitolsta nuo skaitomo teksto ir artėja prie natūralaus pasakojimo ar spontaniško kalbėjimo imitavimo (pvz., 1989 m. „Panoramos“ transliuojamame reportaže apie Liaudies cirkų festivalį-konkursą laimėjusį Alytaus mašinų gamyklos cirka) ir kalbėjimo išties spontaniškai, emociškai (pvz., 1990 m. „Panoramos“ laidai poetą Justiną Marcinkevičių kalbinant per antrojo Sąjūdžio suvažiavimo pertrauką, pasakojant apie bandymus įvesti papildomus karinius dalinius į Spaudos rūmus ir leidyklą ar 1990 m. vakaro žinių vedėjai teisinantis žiūrovams, kad žinios pradėdamos transliuoti anksčiau nei įprasta). Pereinamuoju laikotarpiu sumažėjusi turinio kontrolė ir dėl to pasikeitęs kalbos pobūdis lemia ir preskriptyviojo [o.] santykinį dažnumą. Dažnesniam kodifikuotos bk tarties normų neatitinkančių lingvistinio kintamojo (O·) variantų pasirinkimui įtakos galėjo turėti ir kitoks nei sovietmečiu informacinių laidų rengėjų vaidmuo: pereinamuoju ir ypač dabartiniu laikotarpiu informacinės laidas *ir* rengia, *ir* skaito, o kai kada (pvz., komercinėse radijo stotyse) *net ir* į eterį išleidžia žurnalistai žinių vedėjai, taigi jiems taikomi kitokie atrankos kriterijai nei sovietmečiu dirbusiems diktoriaus¹⁵.

Individualūs informacinių laidų rengėjų duomenys taip pat išryškina sovietinio ir vėlesnių žiniasklaidos raidos etapų skirtį: sovietiniu laikotarpiu tirtose informacinėse laidose esama daugiausia kalbėtojų, kurie lingvistinį kintamąjį (O·) realizuoja išimtinai tik nustatytas bk tarties normas atitinkančiu [o.]. Prieškirtinėje pozicijoje taip besielgiančių informacinių laidų rengėjų yra 3 proc., kirčiuotoje – 23 proc., pokirtinėje – 8 proc. Vėlesniais LSŽT išskirtais žiniasklaidos raidos etapais šis rodiklis arba labai sumenksta, arba tokių kalbėtojų iš viso nesama (žr. 2 pav.).

¹⁴ LSŽT išskirti pereinamasis ir dabartinis etapai struktūriškai panašūs, todėl gali būti aptariami drauge (Nevinskaitė 2013a).

¹⁵ Iš diktorių buvo tikimasi gero balso, įtaigaus skaitymo, gebėjimo tinkamai perteikti parengtą tekstą (Januitis 1998; Paulauskas 1992). Dabar informacinių laidų rengėjams bene svarbiausia dalykinė kompetencija.

2 pav. Tik preskriptyvųjį variantą [o·] vartojančių informacinių laidų rengėjų santykinis dažnumas (proc.)

Be to, individualūs duomenys, atrodo, paneigia preskriptyviojo [o·] vartosenos ir dar vieno nelingvistinio veiksnio – kalbėtojų pasirengimo – ryšį ir drauge rodo nustatytas bk normas atitinkančio varianto vartoseną esant veikiau sporadišką nei nuoseklia. LSŽT nesama nė vieno informacinių laidų rengėjo, kuris visose akcentinėse pozicijose būtų vartojęs preskriptyvųjį [o·]. Dar daugiau – iš tirtų 134 informacinių laidų rengėjų tik trys tiek priešskirtinėje, tiek pokirtinėje pozicijoje iš visų lingvistinio kintamojo (O·) variantų dažniau nei kas antrą rinkosi preskriptyvųjį [o·] ir tik du (reprezentuojantys sovietinį žiniasklaidos raidos etapą) iš šių trijų taip elgėsi kirčiuotoje pozicijoje. Vadinas, net ir kodifikuotos tarties etalonu laikytiems sovietinio laikotarpio diktoriais reikšmingai priartėti prie nustatytas bk normas atitinkančio tarties modelio šiuo aspektu nepavyko.

Sumažėjusi informacinių laidų turinio ir jų kalbos kontrolė, pakitęs vartojamos kalbos pobūdis, informacinių laidų rengėjų vaidmuo, taip pat išaugęs informacijos srautas ir prieinamų informacijos šaltinių gausa leidžia daryti prielaidą, kad pagreitėjo kalbėjimo informacinėse laidose tempas (plg. danų radijo kalbos tyrimo duomenis (Thøgersen 2011)). Šis nelingvistinis veiksnys savo ruožtu taip pat gali turėti įtakos tam, kokie kintamojo (O·) variantai pasirenkami kalbinėje situacijoje¹⁶.

Greitėjant kalbėjimo tempui, daugelyje kalbų balsiai patiria kiekybinę ir kokybinę redukciją¹⁷, jų akustinės savybės tampa blankesnės¹⁸, todėl trumpinami kirčiuotuose ir ypač nekirčiuotuose skiemenyse vartojami balsiai (Gay 1978), bet išsaugomi požymiai, kurie svarbūs pasakymui suvokti (Lindblom 1990, cit. iš

¹⁶ Kad kalbėjimo tempas lemia balseių požymius teigia balseių kiekybę tyrinėjusi Valerija Vaitkevičiūtė (1960: 208), apie tai užsimena ir L. Kaukėnienė (Kaukėnienė 2005: 69).

¹⁷ Kiekybinė redukcija yra apibrėžiama kaip ilgųjų balseių sutrumpėjimas arba trumpųjų išnykimas, o kokybinė – kaip balseių tembrinių ypatybių išblėsimas (LKE 1999: 524).

¹⁸ Dažnai jie artėja prie neutraliojo garso *schwa* [ə] (Lindblom 1963, 1964, cit. iš Gay, Ushijima, Hirose, Cooper 1974).

Schüppert, Hilton, Gooskens, Van Heuven 2012: 91). Jei informacinėse laidose nekirčiuotoje pozicijoje vietoj standartizavimo ideologijos reikalaujamo preskriptyviojo [o·] vartojami pusilgiai [o·], [ɔ·] arba trumpasis variantas [ɔ], o kirčiuotoje pozicijoje – ilgasis-neįtemptasis [ɔ̄], galimai kalbėtojai nekirčiuotoje pozicijoje pasakymui suvokti pertekliniais balsių požymiais laiko ilgesnę trukmę¹⁹ ir įtempumą, kirčiuotoje – įtempumą.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Retrospektyvi ilgojo-įtemptojo balsio *o* vartosenos 1960–2011 m. transliuotose informacinėse laidose analizė leidžia daryti išvadas apie nevienalytę sakininės žiniasklaidos kalbinę realybę. Nors nuo pat praėjusio amžiaus septinto dešimtmečio prašoma to paties tarties modelio, net ir „idealiomis“ sovietmečio sąlygomis, t. y. kai informacinių laidų turinys ir kalba buvo griežtai kontroliuojami, tekstai rengiami raštu, repetuojami ir skaitomi, jis niekada taip ir nebuvo realizuotas: preskriptyviojo [o·] santykinis dažnumas sovietinį žiniasklaidos raidos etapą reprezentuojančių informacinių laidų kirčiuotuose skiemenyse sudarė 73 proc., prieškirtinėje pozicijoje – 17 proc., o pokirtinėje – 18 proc. Tai rodo kodifikuotos bk tarties normas esant greičiau teoriniu abstraktu, o ne realioje vartosenoje įmanomu kalbos faktu.

Pabrėžtina, kad, vykstant esminiams viešosios erdvės pokyčiams ir dėl jų mažėjant informacinių laidų turinio ir jų kalbos kontrolei, kintant vartojamos kalbos pobūdžiui, informacinių laidų rengėjų vaidmeniui, augant informacijos srautui ir gausėjant prieinamų informacijos šaltinių, net ir tvari standartizavimo ideologija nėra pajėgi pakeisti žiniasklaidos kalbos pokyčių krypties ar bent jau jų sustabdinti²⁰. Tai atskleidė tiek kirčiuotoje, tiek nekirčiuotoje pozicijoje nuosekliai mažėjantis lingvistinio kintamojo (O·) preskriptyviojo varianto [o·] santykinis dažnumas LSŽT išskirtais žiniasklaidos raidos etapais: didžiausias jis sovietinį laikotarpį reprezentuojančiose informacinėse laidose, mažiausias – dabartiniu laikotarpiu. Gali būti, kad tokius nustatytas bk tarties normas atitinkančio varianto vartosenos polinkius taip pat lemia ir galimai greitėjant kalbėjimo informacinėse laidose tempui ilgujų-įtemptųjų balsių (tarp jų ir *o*) patiriama kiekybinė ir kokybinė redukcija. Šiai interpretacijai patikslinti vertėtų atlikti instrumentinius kalbėjimo tempo tyrimus.

¹⁹ Neatmestina ir tai, kad mažas nekirčiuotoje pozicijoje vartojamo preskriptyviojo [o·] santykinis dažnumas yra veikiamas fakto, kad rašte jo ilgumas nežymimas.

²⁰ Vis dėlto reikia pripažinti, kad standartizavimo ideologija paspartinti pageidaujamas kalbos pokyčius, pvz., trumpųjų balsių ilginimo reiškinių nykimą kirčiuotuose skiemenyse, veikiausiai gali (Čičirkaitė 2012).

Atliktas tyrimas dar kartą patvirtino žinomą teiginį, kad akcentinė pozicija turi įtakos balsių požymiams, todėl ilgas ir įtemptas balsis *o* dažniausiai ištariamas tik kirčiuotuose skiemenyse, o nekirčiuotuose – informacinių laidų rengėjai linkę rinktis kitokius kiekybinius ir kokybinius požymius turinčius lingvistinio kintamojo (O·) variantus.

Kiek netikėtu tyrimo rezultatu galima laikyti tai, kad net ir kodifikuotos tarties etalonu laikytiems diktoriaus nepavyko nuosekliai ir sistemingai vartoti preskriptyviojo [o·]: tik du iš keturiasdešimties sovietinį žiniasklaidos raidos etapą reprezentuojančių informacinių laidų rengėjų visose akcentinėse pozicijose dažniau nei kas antrą vartojo nustatytas bk tarties normas atitinkantį [o·]. Vėlesniais LSŽT išskirtais laikotarpiais tokių kalbėtojų nebuvo.

Reta ir laipsniškai mažėjanti preskriptyviojo [o·] vartoseną tirtose informacinėse laidose kelia klausimų, ar ilgasis-įtemptasis balsis *o* lietuvių kalbinėje bendruomenėje tikrai gali būti laikomas kodifikuotos bk tarties žymikliu, o gal jau yra tapęs šios kalbos atmainos žymėtuju nariu (angl. *marked member*), žymėtąjį narį čia suprantant kaip retai vartojamą, kalbėtojams veikiau neįprastą lingvistinio kintamojo variantą²¹. Abejonėms patvirtinti ar paneigti būtų pravartūs eilinių kalbos vartotojų nuostatų tyrimai.

Ramunė Čičirkaitė

IN SEARCH OF AN IDEAL STANDARD PRONUNCIATION:
USAGE OF THE LONG TENSE VOWEL *O* IN NEWS BROADCASTS FROM
1960 TO 2011

SUMMARY. The paper raises the issues of how the long tense vowel *o*, which is considered as one of the markers of standard language, has been realized in TV and radio news broadcasts over the last five decades and what linguistic and non-linguistic factors affect changes in its usage. The empirical data of this study consist of TV and radio news broadcasts since 1960. All the news broadcasts come from a representative, retrospective corpus of more than 60 hours of Lithuanian broadcast media divided into three periods of broadcast media development: the Soviet period (from 1960 to 1987), a transitional one (from 1988 to 1992), and the contemporary period (from 1993 to 2011). The pronunciation of a total of 39 news broadcasts and their fragments and of a total of 134 anchors, announcers, news readers, and reporters was analyzed. The study revealed that although our language standardization ideology has not changed since the seventh decade of the last century, even in the “ideal” conditions of the Soviet era, i.e., when the content and the speech of news broadcasts were strictly supervised and controlled and all the texts were rehearsed and read, the usage of the long tense vowel *o* had never met the ideal of the standard language pronunciation.

KEYWORDS: standardization ideology, standard language, codified pronunciation, news broadcasts, long tense vowel.

²¹ Plačiau apie šį terminą žr. Hume 2011: 80.

ŠALTINIAI

- Keinys, S. 1974. Iš inteligentų tarties ir kirčiavimo. *Kalbos kultūra* 26, 43–47.
- Pupkis, A. 1996. Lietuvos televizija – į priekį ar atgal? Mintys pažiūrėjus „Panoramą“. *Gimtoji kalba* 7, 1–6.
- Pupkis, A. 1999. Ar turime prestižinę tartį? *Gimtoji kalba* 6, 1–7.
- Pupkis, A. 2006. Ką parodė Kalbos švaros dienos (1–3). Prieiga internete: <http://www.ffv.vu.lt/lkd/pdf/gk_straipniai/gk_2006_5_3_8_ksd_pupkis.pdf> (žiūrėta 2014-05-05).
- Pupkis, A. 2007. 2007 metų Kalbos švaros dienos. Prieiga internete: <http://www.ffv.vu.lt/lkd/pdf/gk_straipniai/gk_2007_11_3_11_ksd_pupkis.pdf> (žiūrėta 2014-05-05).
- Reikalavimai 1997. Būtiniausi tarties reikalavimai. Prieiga internete: <<http://www.vlkk.lt/lit/klaidos/tarties-reikalavimai.html>> (žiūrėta 2014-05-12).
- Taisyklų kontrolės principai 2005. Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklų kontrolės principai, kriterijai ir jų taikymo metodika. Prieiga internete: <<http://www3.lrs.lt/docs2/EPAGLDJV.PDF>> (žiūrėta 2014-05-12).
- Urnėžiūtė, R. 1989. Moksleivių teatro reikalai. *Mūsų kalba* 3, 14–20.
- Vaitkevičiūtė, V. 1965. Daugiau dėmesio taisyklų tarčiai. *Kalbos kultūra* 8, 57–63.
- Vaitkevičiūtė, V. 1966a. Kovokime su tarties ir kirčiavimo klaidomis dar mokyklos suole. *Kalbos kultūra* 10, 28–34.
- Vaitkevičiūtė, V. 1966b. Pastabos dėl mokinių skaitovų tarties. *Kalbos kultūra* 11, 72–76.
- Vaitkevičiūtė, V. 1967. Dar kartą dėl mokinių skaitovų tarties. *Kalbos kultūra* 13, 87–91.
- Vitkauskas, V. 1972. Nepateisinami dalykai teatre. *Kalbos kultūra* 22, 50–52.
- Vitkauskas, V. 1973. Sėkmės, jaunieji aktoriai! *Kalbos kultūra* 24, 47–49.
- Vitkauskas, V. 1978. Kokios kalbos moko vaikus teatras. *Kalbos kultūra* 35, 21–25.
- Vitkauskas, V. 1979. Dėl radijo pranešėjų tarties bei kirčiavimo. *Kalbos kultūra* 36, 56–59.
- Vitkauskas, V. 1991. Mūsų teatras ir lietuvių kalba. *Gimtoji kalba* 1–2, 1–3.
- VKĮ 1995. Valstybinės kalbos įstatymas. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=170492&p_query=&p_tr2=>> (žiūrėta 2014-05-12).
- VKĮ 2005. Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklų kontrolės principai, kriterijai ir jų taikymo metodika. Prieiga internete: <<http://www3.lrs.lt/docs2/EPAGLDJV.PDF>> (žiūrėta 2014-05-12).
- Aliūkaitė, D. 2013. Horizontalusis ir vertikalusis kalbos kontinuumo skaidumas: XXI amžiaus kalbėjimo variantai paprastojo kalbos vertintojo požiūriu. *Taikomoji kalbotyra* 2. Prieiga internete: <<http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2013/03/horizentalusis-ir-vertikalusis-kalbos-kontinuumo-skaidumas-xxi-amziaus-kalbėjimo-variantai-paprastojo-kalbos-vertintojo-poziuriu>> (žiūrėta 2014-04-24).
- Auer, P. and H. Spiekermann. 2011. Demotisation of the standard variety or destandardization? The changing status of German in late modernity (with special reference to south-western Germany). *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. T. Kristiansen and N. Coupland (eds.). Oslo: Novus Press. 161–176.
- Bell, A. 1983. Broadcast news as a language standard. *International Journal of the Sociology of Language* 40, 29–42.
- Bell, A. 1997. Language style as audience design. *Sociolinguistics: a Reader and Coursebook*. N. Coupland and A. Jaworski (eds.). New York: St Martin's Press Inc. 240–250.
- Bell, A. 2011. Leaving home: De-europeanisation in a post-colonial variety of broadcast news language. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. T. Kristiansen and N. Coupland (eds.). Oslo: Novus Press. 177–198.
- Busch, B. 2009. Reflecting social heteroglossia and accommodating diverse audiences – a challenge to the media. *Discourse and Transformation in Central and Eastern Europe*. A. Galasinska and M. Krzyżanowski (eds.). Basingtoke: Palgrave Macmillan. 43–58.
- Coupland, N. and T. Kristiansen (eds). 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de) standardization. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press. 11–35.
- Čičirkaitė, R. 2013. Kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo polinkiai 1960–2011 m. informacinėse laidoose. *Kalbos kultūra* 85: 178–189.
- Dambraskaitė, J. 1957. Lietuvių kalbos foneminės balsių sistemos nustatymas. *Mokslo darbai: istorija ir filologija* 3, 221–234.
- Gay, T., T. Ushijima, H. Hirose and F. S. Cooper. 1974. Effect of speaking Rate on labial consonant-vowel articulation. Prieiga internete: http://www.haskins.yale.edu/sr/SR035/SR035_02.pdf (žiūrėta 2014-04-12).

- Gay, T. 1978. Effect of speaking rate on vowel formant movements. Prieiga internete: <<http://www.haskins.yale.edu/Reprints/HL0231.pdf>> (žiūrėta 2014-05-20).
- Girdenis, A. ir V. Karosienė. 2010. *Bendrinės lietuvių kalbos statistinė struktūra: fonologijos dalykai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Haugen, E. 1997 [1966]. Language standardization. *Sociolinguistics: A Reader and Coursebook*. N. Coupland and A. Jaworski (eds.). Basingtoke: Macmillan. 341–352.
- Hume, E. 2011. Markedness. *Companion to Phonology*. M. Van Oostendorp, C. Ewen, E. Hume and K. Rice (eds.). Prieiga internete: <http://www.ling.ohio-state.edu/~ehume/papers/Companion_markedness%28proofs%292011.pdf> (žiūrėta 2014-05-12).
- Januitis, J. *Užvakar ir šiandien: 35 metai eterio tarnyboje*. Vilnius: Rosma.
- Kaukėnienė, L. 2005. Dabartinės lietuvių bendrinės kalbos ilgųjų balsių trukmė. *Žmogus kalbos erdvėje* 4, 65–71.
- Kavaliauskas, V. ir A. Šmitas. 2010. Būdingosios televizijos žurnalistų tarties klaidos. *Žmogus ir žodis* 12 (1), 28–34.
- Kazlauskas, J. 1966. Fonologinė kirčio raidos baltų kalbose interpretacija. *Baltistica* II (2), 119–132.
- Kristiansen, T. 2001. Two standards – one for the media and one for the school. *Language Awareness* 10 (1), 9–24.
- Kristiansen, T., P. Garretand, N. Coupland. 2005. Introducing subjectivities in language variation and change. *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 37 (1), 9–35.
- LKE 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Milroy, J. 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4, 530–555.
- Milroy, J. and L. Milroy. 1999. *Authority in Language: Investigating Standard English*. London and New York: Routledge.
- Nevinskaitė, L. 2013a. Retrospektyvus Lietuvos sakininės žiniasklaidos tekstynas: rengimo metodologija ir patirtis. *Taikomoji kalbotyra* 2. Prieiga internete: <<http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2013/08/retrospektyvus-lietuvos-sakinines-ziniasklaidos-tekstynas-rengimo-metodologija-ir-patirtis>> (žiūrėta 2014-04-22).
- Nevinskaitė, L. 2013b. Viešosios kalbos kaitos kontekstas: viešosios erdvės ir žiniasklaidos raidos Lietuvoje bruožai. *Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai (pirmasis kolektyvinės monografijos variantas)*. L. Vaicekauskienė (sud.). 118–136.
- Ó hIfearnáin, T. and N. Ó Murchadha. 2011. The perception of Standard Irish as a prestige target variety. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. T. Kristiansen and N. Coupland (eds.) Oslo: Novus Press. 97–104.
- Paulauskas, H. 1992. Diktoriaus žodis. *Žurnalisto žinybas*. Sud. Vilius Užtupas. Kaunas: Vilius. 185–192.
- Schüppert, A., N. Haug Hilton, Ch. Gooskens and V. J. Van Heuven. 2012. Syllable deletion in contemporary Danish. *Speech in Action. Proceedings of the 1st SJUSK Conference on Contemporary Speech Habits. Copenhagen Studies in Language* 42. J. Heegård and P. J. Henrichsen (eds.) Copenhagen: Samfundslitteratur Press. 73–99.
- Tamaševičius, G. 2013. Kai antenos prabyla kalbos klaidomis. *Naujasis židinys-Atdai* 7, 482–487.
- Thøgersen, J. 2011. Changing language styles in the radio news. Prieiga internete: <<http://www.note-to-self.dk/wp-content/uploads/2011/11/Style-in-radio-news.pdf>> (žiūrėta 2014-04-17).
- Vaicekauskienė, L. 2011. *Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba*. Žurnalistai apie lietuvių kalbos standartą televizijoje ir radijuje. *Darbai ir dienos* 55, 191–207.
- Vaicekauskienė, L. 2013a. *Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai, 2010–2013. Projekto baigiamoji ataskaita, 2013*. Prieiga internete: <http://www.sociolingvistika.lt/failai/Kalbos_idealai_baigiamoji_ataskaita_2013.pdf> (žiūrėta 2014-05-12)
- Vaicekauskienė, L. 2013b. Geriausios kalbos ideologija bendrinės kalbos nekaltybės kaina. *Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai (pirmasis kolektyvinės monografijos variantas)*. L. Vaicekauskienė (sud.). 38–55.
- Vaitkevičiūtė, V. 1960. Lietuvių kalbos balsių ir dvibalsių ilgumas, arba kiekybė. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 207–217.
- Van de Velde, H., R. van Hout and M. Gerritsen. 1997. Watching Dutch change: A real time study of variation and change in Standard Dutch pronunciation. *Journal of Sociolinguistics* 1/3, 361–391.